

Sporo jest w omawianym tomie tematyki filozoficznej, która zawarta jest w hasłach: *iluminacja, immanencja, indeterminizm, indukcja, indywidualizm, intelekt, intuicja, irracjonalizm, istnienie, istota*, a także w hasłach biograficznych: *Ingarden Roman, Jaspers Karl*.

Z problematyki warmińskiej i Pomorza Wschodniego nie ma zbyt wielu haseł. Jest informacja o *Jezioranach*, o dziejach miasta, parafii, o tamtejszych siostrach katarzynek. Jest hasło *Itawa*, które zawiera przestarzałe informacje o organizacji parafialnej w mieście. Hasło *Islandia* dalekie jest od Polski, ale miło w nim przeczytać, iż w Reykjavíku tamtejszy klasztor zasiedliły w 1984 r. karmelitanki bosa z Elbląga.

Tom zawiera kilka haseł biograficznych. Odnotowany jest ks. *Jakub Jagalla CR* rodem z Kieźlin, a w nim nawet list E. Lach z *Tygodnika Powszechnego*. Są hasła biograficzne poświęcone ks. *Janowi Jabłońskiemu*, proboszczowi w Bartągu i Lesinach, działaczowi polskiemu na Warmii, a także ks. *Antoniemu Jagłowskiemu*, ojcu duchownemu Seminarium Duchownego i proboszczowi parafii św. Jakuba w Olsztynie.

Do tomu weszło hasło: *Jan z Kwidzyna*, informujące o tym znakomitym średniowiecznym teologu i kierowniku duchowym bł. Doroty z Mąków.

W tomie jest hasło o biskupie pomocniczym poznańskim *Pawle Jedzinku*, rodem z Braniewa, zasłużonym w budowie kościoła parafialnego w Olsztynku. Na uwagę zasługuje biogram *Bolesława Jeziotowicza*, w latach 1929–1935 nauczyciela szkoły polskiej z Unieszewa, rozstrzelanego w 1939 r. przez hitlerowców w Bydgoszczy.

Co budzi pewien niedosyt? Hasło *Jan Nepomucen św.* wydaje mi się pobieżnie opracowane. Słaba jest szczególnie bibliografia. Dodałbym książki: E. Vlček: *Jan z Pomuku (Sv. Jan Nepomucky. Jeho život, umučeni a slavne působeni ve svetle současne historie a antropologie)* Praha 1993, s. 70 + 22 il.; J. Hochleitner: *Powiernik tajemnic królowej. Kult św. Jana Nepomucena na Warmii*, Elbląg 1996, s. 175.

Hasło *Jeńcy wojenni*, jeżeli już się w tomie znalazło, wymagało szerszego potraktowania i omówienia problemów towarzyszących np. eksterminacji, robót przymusowych, duszpaństerstwa.

Hasło *irozkoci*, zamiast wątpliwej jakości szczegółów ascetycznych, mogłoby zawierać więcej informacji o ich teologii duchowości. Niektóre hasła, jak *integralna katecheza*, można było podłączyć do bardziej ogólnego *katecheza*. Podobnie hasło *integracja emigrantów* mogło z powodzeniem być omówione przy emigrantach.

Zbyt szeroko opracowane wydają mi się hasła z psychologii, np. *immunologia, izolacja*. W tej materii ma miejsce szybki postęp i obszernie hasła się dezaktualizują.

Wydanie *Encyklopedii Katolickiej*, przygotowywane staraniem Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, zbliża się do połowy. Nie jest to łatwe zadanie, gdyż czytelnik oczekuje nie tylko solidnie opracowanego hasła, ale chciałby kolejne tomy *Encyklopedii Katolickiej* mieć jak najszybciej do swojej dyspozycji. Spełnienia tych trudnych wymagań życzę redaktorom *Encyklopedii Katolickiej* TN KUL.

Ks. Marian Borzyszkowski

Andreas Laun, *Liebe und Partnerschaft aus katholischer Sicht*, Franz-Sales-Verlag, Eichstätt 2000⁶, ss. 223.

Andreas Laun, wiedeński moralista i obecny biskup pomocniczy diecezji w Salzburgu, w środowisku niemieckojęzycznych moralistów uznawany jest za swego rodzaju *enfant terrible*. Jego twórczość obejmuje krytyczne opracowania najnowszych i najbardziej kontrowersyjnych problemów etycznych, zaś cechą jego pisarstwa jest nie tylko zrozumiały,

logiczny tok argumentacji, solidna wiedza, erudycja i jasny język, ale także nieskrywana, dla krytyków niemal przesadnie demonstrowana sympatia i lojalność wobec nauki papieża i Urzędu Nauczycielskiego Kościoła. Omawiana tutaj publikacja posiada również te charakterystyczne dla wypowiedzi biskupa Launa cechy, chociaż zawarta w niej polemika na pewno nie jest przesadna, a cała publikacja utrzymana jest raczej w tonie pozytywnego wykładu. Szóste już wydanie tej pozycji wskazuje na jej poczytność, mimo iż w gruncie rzeczy zawiera ona poglądy społecznie bardzo niepopularne. Każde kolejne wydanie było przez Autora uzupełniane i dopracowywane, a efektem tej pracy jest opracowanie, które z powodzeniem można polecić zarówno studiującym teologię, jak też duszpasterzom i parom przygotowującym się do zawarcia sakramentu małżeństwa. Nie jest ona jedynie broszurą, czy skrótowym poradnikiem, ale stanowi solidne, choć skrótowe kompendium katolickiej nauki dotyczącej sfery płciowości, małżeństwa i rodziny.

Każdy z dwudziestu dziewięciu krótkich bloków tematycznych poświęcony jest jednemu aspektowi katolickiej etyki małżeństwa i rodziny. Zanim Autor przystąpi do omawiania konkretnych problemów, w początkowych rozdziałach książki ukazuje antropologiczno-teologiczne podstawy. W nauczaniu Kościoła w drugiej połowie dwudziestego wieku autor dostrzega przełom, polegający na dowartościowaniu i pogłębieniu katolickiej nauki o miłości seksualnej, co znalazło swoje szczególne odzwierciedlenie w nauczaniu Jana Pawła II (rozd. I). W kolejnych rozdziałach (rozd. II–IV) Autor ukazuje elementy biblijnej nauki o ludzkiej płciowości, omawiając też formy i szanse powodzenia miłości. Analizę zagadnień szczegółowych Laun rozpoczyna m.in. od interesujących wywodów dotyczących wstydu, pruderii i nagości (rozd. V–VI). Jedną z przyczyn współczesnej rozwiązłości bp Laun upatruje w skrzywionym pojmowaniu seksualności w minionych epokach, którego egzemplarycznym przykładem była właśnie pruderia. Reakcją na groźne i niszczące wpływy panującego dzisiaj libertynizmu i rozwiązłości nie może być propagowanie jedynie postaw zrodzonych z lęku i kompleksów na tle seksualnym. Właśnie w autentycznej katolickiej wizji płciowości i seksu widzi bp Laun lekarstwo na błędy zarówno przeszłości jak i współczesności. W kontekście Biblii Autor omawia także zagadnienie pokusy (rozd. VII).

Kolejne rozdziały dotyczą problematyki małżeńskiej i rodzinnej, a konkretnie okresu przedmałżeńskiego (rozd. VIII), roli seksu w miłości oblubieńczej (rozd. IX), stosunku rodziców do dzieci (rozd. X), problemów związanych ze wzajemnym stosunkiem małżonków i czystości małżeńskiej (rozd. XI) oraz małżeńskiej wierności (rozd. XII).

W osobnym rozdziale (rozd. XIII) Autor prezentuje fundamentalne dla katolickiej nauki o małżeństwie zagadnienie naturalnej regulacji poczęć. W bardzo rzeczowy sposób przedstawia On podstawy sprzeciwu Kościoła wobec antykoncepcji. Nawiązując do aktualnych problemów związanych z nowymi technikami wspomaganego prokreacji, bp Laun wyjaśnia przyczyny sprzeciwu Urzędu Nauczycielskiego Kościoła wobec sztucznego zapłodnienia (rozd. XIV).

Kilka rozdziałów (rozd. XV–XVII) bp Laun poświęcił sytuacjom kryzysowym w małżeństwie. Oprócz teoretycznych wskazówek w rozwiązywaniu kryzysów małżeńskich, czytelnik znajdzie tutaj również autentyczne historie par małżeńskich i analizę ich trudności. Poruszone są tutaj także zagadnienia związków, w których małżonkowie czują się nieszczęśliwi oraz sytuacją rozwiedzionych. Bp Laun nie stroni od ukazania sytuacji, w których małżeństwo staje się autentycznym krzyżem, ale wskazuje również na duchowe znaczenie takich doświadczeń. Autor nie ogranicza się do uwag pastoralnych, ale analizuje również głębokie aspekty teologiczne, np. zagadnienie sakramentalności małżeństwa czy też wezwanie małżonków do wzajemnej pomocy w drodze do świętości (rozd. XVIII–XIX).

Ten blok tematyczny kończy rozdział niemalże „poradnikowy”, zatytułowany po prostu: „Jak bierze się ślub kościelny?” (rozd. XX). Oprócz konkretnych porad rozdział ten zawiera również omówienie takich zagadnień kościelno-prawnych, jak małżeństwa mieszane, czy

problem powtórnego małżeństwa po rozwodzie. Tym rozdziałem można by właściwie zakończyć całą publikację, jednak Laun dodaje jeszcze dziewięć dodatkowych rozdziałów, dotyczących innych problemów wokół katolickiej etyki seksualnej. Krótko zostaje omówiona bezżenność dla królestwa Bożego (rozd. XXI) oraz problem uświadczenia i edukacji seksualnej (rozd. XXII). Natomiast szerzej Autor omawia problematykę dewiacji seksualnych, szczególnie wiele miejsca poświęcając problemowi zachowań i związków homoseksualnych (rozd. XXIII–XXIV). Problematyka ta jest jak najbardziej aktualna w świetle postępującej liberalizacji społeczeństw zachodnich, w których dąży się do uprawomocnienia „małżeństw” homoseksualnych i zrównania takich związków w przywilejach i prawach z małżeństwami heteroseksualnymi. Laun zajmuje również stanowisko w innych bardzo kontrowersyjnych kwestiach, takich jak AIDS oraz przeludnienie (rozd. XXV–XXVI). Odpierając zarzuty bierności Kościoła czy rzekomej szkodliwości propagowania zasad katolickiej etyki seksualnej dla opanowania sytuacji w tych dziedzinach, Autor ukazuje stanowisko Kościoła jako próbę uzdrowienia przyczyn, a nie tylko nieskuteczną terapię objawową, polegającą na propagowaniu antykoncepcji i podtrzymywaniu iluzji, iż najlepszym zabezpieczeniem przed AIDS jest stosowanie prezerwatyw. Omawiając w kolejnym rozdziale kwestie aborcji, autor zajmuje również krytyczne stanowisko wobec rozpowszechnionych opinii, iż szerzenie antykoncepcji jest jedną z najskuteczniejszych metod zmniejszania liczby aborcji.

Ostatnie dwa rozdziały książki dotyczą problemu przemocy wobec kobiet (rozd. XXVIII) oraz feminizmu (rozd. XXIX). W tym ostatnim rozdziale Laun przytacza wypowiedzi Jana Pawła II dotyczące zarówno problemu przemocy wobec kobiet, jak i konieczności tzw. „nowego feminizmu”. W odróżnieniu od kierunków feministycznych opartych na ostrym antagonizowaniu płci, na kulcie kobiecości, czy też na elementach teologii feministycznej papież proponuje, zdaniem biskupa Launa, odkrycie głębi powołania kobiety i przyznanie kobietom takiego społecznego statusu i wpływu na bieg wydarzeń, jaki im się z racji tegoż powołania należy. Omawiana pozycja kończy się wykazem fragmentów najważniejszych wypowiedzi Urzędu Nauczycielskiego Kościoła dotyczących małżeństwa i rodziny.

Jest jasne, iż omawiana publikacja nie stanowi wyczerpującego wykładu katolickiej nauki o małżeństwie i rodzinie. Zwięzłość, żywy język i klarowność argumentów czynią z niej jednak cenną pomoc katechetyczno-duszpasterską. W tym kontekście nie rażą też nieliczne kolokwializmy spowodowane pragnieniem prowadzenia żywego dialogu z czytelnikiem. Ta właśnie umiejętność przedstawiania w sposób zrozumiały teologicznie głębokich, filozoficznie zawitych i etycznie trudnych zagadnień jest jedną z mocnych stron każdej publikacji A. Launa.

W kontekście polskim warto podkreślić jeden interesujący aspekt. W naszej rodzimej dyskusji na temat wizji małżeństwa i rodziny unika się po stronie katolickiej raczej używania pojęcia „partnerstwo”. Postawa ta podyktowana jest obawą, iż termin ten jest sztandarowym pojęciem laickiej koncepcji luźnego związku kobiety i mężczyzny, który opiera się na skrajnym indywidualizmie, tolerancji wobec niewierności oraz swego rodzaju handlowo-usługowym pojmowaniu wzajemnych kontaktów. Taki model stoi oczywiście w ostrej opozycji do tego, czego Kościół naucza na temat małżeństwa i rodziny. Chociaż słowo „partner” jest w społeczeństwach zachodnich w jeszcze większym stopniu niż u nas nadużywane ideologicznie, biskup Laun wcale go nie unika, ale wręcz przeciwnie — napełnia je głęboko chrześcijańskim znaczeniem. Już sam tytuł książki: „Miłość i partnerstwo z katolickiego punktu widzenia” wskazuje na to, iż pojęcie to stoi w samym centrum katolickiej nauki o małżeństwie, oczywiście jedynie wówczas, gdy zostanie odpowiednio rozumiane. Być „partnerem” oznacza tutaj pełnię wzajemnego szacunku i autentyczną wspólnotę ciała i ducha, a nie przyrównanie małżeństwa do kontraktu handlowego. Autor

przycacza w tym kontekście wypowiedzi Ojca Świętego dotyczące niemożności pogodzenia biblijnej wizji małżeństwa ze świeckimi strukturami poddaństwa jednej strony pod absolutną władzę drugiej. Dzięki temu bp Laun już samym tytułem swojej książki sugeruje czytelnikowi, iż katolicka nauka o małżeństwie i rodzinie nie polega jedynie na krytyce współczesnych negatywnych tendencji, ale jest wizją jak najbardziej pozytywną i nowoczesną.

Polski rynek czytelniczy w ostatnich latach nie może narzekać na brak kompetentnych publikacji z dziedziny katolickiej nauki o małżeństwie i rodzinie. Jednak ewentualne polskie tłumaczenie omówionej książki biskupa Andreasa Launa nie tylko nie byłoby zbędnym mnożeniem bytów, ale wielu wierzącym dałoby do ręki zwięzłe i wartościowe kompendium wiedzy o katolickiej wizji małżeństwa i rodziny.

Ks. Marian Machinek MSF

Adolf S e t l a k, Służba wojskowa alumnów WSD w PRL i jej ocena w wypowiedziach alumnów i kapłanów rezerwistów z 1970 r. Studium historyczno-socjologiczne na przykładzie Bartoszyca, Warszawa 2000 (mps pracy doktorskiej — Archiwum Uniwersytetu kard. Stefana Wyszyńskiego).

W historii powojennej dopiero od początku lat dziewięćdziesiątych Kościół w Polsce jest wolny od nacisków i ograniczeń. Skończył się etap naszej historii, nacechowany kolizją Kościoła z totalitaryzmem oraz próby sterowania przez państwo życiem Kościoła. Opis tego doświadczenia nie jest łatwym zadaniem, wymaga bowiem wielu wnikliwych analiz stosunków państwo – Kościół w okresie lat 1945–1989.

Wydawałoby się, że po upadku komunizmu, kiedy nie ma cenzury i zakazu prowadzenia wszechstronnych badań i publikacji, nie istnieją już żadne bariery. Łatwiej jest nie tylko poznać, ale i przyjąć obiektywne oceny dotyczące stosunków państwo – Kościół za czasów realnego socjalizmu w Polsce. Istnieje już sporo publikacji i dokumentów na ten temat, np.: wydana w 1996 r. przez londyńską oficynę ANEKS książka *Tajne dokumenty Państwo – Kościół 1960–1980*, która zawiera protokoły posiedzeń Zespołu ds. Kleru przy Wydziale Administracyjnym KC PZPR. Zadaniem tego zespołu było przedkładanie problemów dotyczących stosunków kościelno-państwowych dla Komisji KC PZPR ds. Kleru, która jako najwyższy organ partyjny ustalała strategię postępowania w tych sprawach. W dokumencie nr 15, na str. 76 tej książki czytamy: *Nie chcemy współistnienia ideologicznego z Kościołem ani żadnego dialogu, jak to niektórzy wysuwają gdyż światopogląd nasz i Kościoła nie są równouprawnione. Podobne znaczenie ma trzutomowa edycja obszernego wyboru źródeł opracowanego przez Petera Rainę, Kościół w PRL. Dokumenty. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989, tom 1, lata 1945–59, Poznań 1994; tom 2 lata 1960–74, Poznań 1995; tom 3 lata 1975–89, Poznań 1996. Należy zaznaczyć, że materiały zaprezentowane przez Rainę pochodzą głównie z archiwów kościelnych. Z zebranych dokumentów wyraźnie wynika, że decydujący głos w sprawach dotyczących Kościoła zawsze miały instancje partyjne oraz UB i SB. Rzetelny i pełny opis przeszłości nie jest możliwy bez znajomości archiwów partyjnych. Temu z kolei służy między innymi praca Andrzeja Garlickiego, *Z tajnych archiwów*, Warszawa 1993.*

Pomimo bogatej edycji źródeł i publikacji dotyczących powyższego okresu, pojawiają się wypowiedzi i opinie, które wręcz negują, że faktycznie istniała dyskryminacyjna polityka PPR i PZPR w stosunku do Kościoła katolickiego za czasów państwa ludowego. Takim przykładem może być artykuł Adama Łopatki, ministra kierownika Urzędu do Spraw